הרב שמואל שמעוני

מצוות שחיטה ואיסור נבלה*

א. היחס בין איסור נבלה לחובת שחיטה

> לא תאכלו כל נבלה לגר אשר בשעריך תתננה ואכלה או מכר לנכרי כי עם קדוש אתה לה׳ א-לקיך... (דברים י״ד, כא).

מהי הנבלה שעליה דיבר הכתוב? ההגדרה הפשוטה למילה זו היא מצומצמת יחסית: בהמה שמתה מאליה, בניגוד לבהמה שהומתה באופן יזום על ידי אדם. אמנם, במקום אחר התורה קובעת שיש צורך בהליך מוגדר של שחיטה, ולא די בסתם המתה בידיים:

> כי ירחק ממך המקום אשר יבחר ה׳ א-להיך לשום שמו שם וזבחת מבקרך ומצאנך אשר נתן ה׳ לך כאשר צויתך ואכלת בשעריך בכל אות נפשך
> (דברים י״ב, כא).

האם יש להסיק מפסוק זה שבהמה שלא נשחטה כדין מוגדרת כנבלה? לכאורה, שאלה זו תלויה בפרשנויות ההלכתיות השונות שניתנו לפסוק זה. הרמב״ם[1] הבין שמדובר במצוות עשה לשחוט; ואם כך ודאי שפסוק זה אינו מורה על איסור לאו שיש בבהמה שלא נשחטה. הראב״ד[2] ותוספות[3] הבינו שהפסוק לא חידש מצוות עשה, אלא איסור עשה בבהמה שאינה זבוחה. גם לשיטה זו, הפסוק אמנם חידש איסור, אך לא איסור נבלה. אך לשיטת הריצב״א שונים הם פני הדברים:

> ׳וזבחת׳ לא אתא לאסור, דבלאו הכי אסורה וקיימא: מחיים - באיסור אבר מן החי, ולאחר מיתה - באיסור נבלה; אלא בא להתיר את האסור, ופירש לך דבשחיטה שריא ולא בנחירה (תוספות שבועות כד. ד״ה האוכל).

לדברי הריצב״א, פסוק זה להתיר בא. לולא הפסוק ניתן היה לראות בכל בהמה שמתה נבלה, והפסוק בא להורות לנו את הדרך שבה ניתן להמית את הבהמה באופן שאיסור

* תודתי נתונה לידידי ר׳ אלי קינן, שבתקופת הלימוד המשותף עמו לובנו הדברים.

1 ספר המצוות, מצוות עשה קמו, ועיין עוד הל׳ שחיטה (פ״א, ה״א) ובכסף משנה שם. כפי הנראה, זו גם שיטת רש״י חולין כא: ד״ה ואינו.

2 בהשגותיו על המניין הקצר, שם.

3 שבועות כד. ד״ה האוכל.

נבלה לא יחול והבהמה תהא מותרת.[4] לשיטה זו, אכן יש להסיק מהפסוק שכל בהמה שלא נשחטה כדין מוגדרת כנבלה.

אולם, אף השיטות האחרות אינן יכולות להתכחש לקביעה זו, שכן מדובר במשנה מפורשת במסכת חולין:

> כל שנפסלה בשחיטתה - נבלה (לב.).[5]

ואמנם, הדברים נפסקו להלכה ברמב"ם:

> כל מקום שאמרנו בשחיטה 'פסולה' הרי זו נבלה, ואם אכל ממנה כזית לוקה משום אוכל נבלה, שאין מוציא מידי נבלה אלא שחיטה כשרה כאשר צוה משה רבינו ע"ה כמו שביארנו. וכל ספק בשחיטה הרי הוא ספק נבלה, והאוכל ממנה מכין אותו מכת מרדות (הל' שחיטה פ"ג, הי"ח).

הרמב"ם קובע שכל בהמה שלא התבצעה בה שחיטה כדין מוגדרת כנבלה. כפי שראינו בשיטת הרמב"ם, לשיטתו הפסוק העוסק בשחיטה לא בא להגדיר נבלה מהי, אלא לחדש מצוות עשה של שחיטה. ואם כך, עלינו להבין כיצד ניתן לדבריו ללמוד את הגדרת נבלה מהלכות שחיטה. ונראה, שתשובה לכך ניתן למצוא בלשון הרמב"ם בבואו להגדיר את איסור נבלה בהלכות מאכלות אסורות:

> האוכל כזית מבשר בהמה שמתה או חיה שמתה או עוף שמת - לוקה, שנאמר: 'לא תאכלו כל נבלה'. וכל שלא נשחטה כראוי הרי זו מתה (פ"ד, ה"א).

מדברי הרמב"ם ניתן להבין, שההגדרה הבסיסית של נבלה היא זו שהצענו בפתיחת דברינו: בהמה שמתה מאליה. הבעיה בבהמה שלא נשחטה כראוי אינה העובדה שהיא לא נשחטה, אלא שאי-שחיטתה מגדירה אותה כמתה. כלומר, התורה אסרה באיסור לאו בהמות שמתו מאליהן, ובהמות שהומתו המתה יזומה בידי אדם אינן בכלל איסור זה; אלא שלאחר שהתורה הגדירה לנו במסגרת מצווה כיצד יש להמית בהמה, כל המתה אחרת נחשבת להליך ממית שאינו מוכר, ועל כן בהמה שהומתה בהליך שכזה

4 מספר אחרונים (עיין בקובץ הערות על מסכת יבמות, נ"ט, ה, באבני נזר אורח-חיים סי' תפ"ג ובשו"ת זרע אברהם סי' ב' ס"ק יג) הציעו שהיתר שחיטה מתחדש בבהמה המתה בכל רגע ורגע, ואם הוא לא יתחדש מסיבה כלשהי היא תהיה לנבלה. כמובן, הבנה שכזו אפשרית אך ורק במסגרת שיטת הריצב"א, שהשחיטה היא מנגנון שחידשה התורה להתיר את איסור נבלה.

5 הפניה סתמית לגמרא ולראשונים במאמר זה מתייחסת למסכת חולין.

הינה נבלה. הפסוק העוסק בשחיטה לא בא להגדיר מהי נבלה, אך בעקיפין ניתן ללמוד ממנו שכל בהמה שמתה שלא על ידי שחיטה נחשבת למתה מאליה.

ואף אם במסגרת הרמב"ם הדברים אינם מפורשים דיים, ראשונים אחרים העלו כיוון זה באופן שאינו משתמע לשני פנים. וזה לשון ספר החינוך בסוף מצוות שחיטה:

> וזה ששנינו 'כל שנפסלה בשחיטתה - נבלה', אין הענין שעיקר הנבלה הנזכרת בכתוב תהיה המתנבלת בשחיטתה, דודאי נבלה סתם תקרא בהמה שמתה מאליה מחמת חולי או באיזה ענין שתמות, אבל בעל המשנה בא ללמד ש**כל שלא נשחטה כראוי כמתה מאליה היא חשובה**.

ויעויין עוד בדברי ספר התרומה, בפתיחתו להלכות שחיטה:

> 'וזבחת מבקרך ומצאנך אשר נתן ה' לך כאשר צויתיך, ואכלת בשעריך' - הא למדת שבהמה טעונה שחיטה, ואם הכה אותה בגרדום עד שמתה הרי היא כמתה מאליה, והויא נבלה.

הרי להדיא כדברינו, שהפסוק העוסק באיסור נבלה בא לאסור בהמה שמתה מאליה, והפסוק העוסק בשחיטה בא לצוות על השחיטה, אלא שכתוצאת לוואי מכך הוא הרחיב את מעגל הבהמות המוגדרות כמתו מאליהן.

אמנם, יש לבחון הסבר זה לאור הלכה נוספת ברמב"ם. הרמב"ם בהלכות מאכלות אסורות מתייחס לאיסור נבלה בבהמות טמאות, וכותב:

> אין אסור משום נבלה אלא מינים טהורים בלבד, **מפני שהן ראויין לשחיטה, ואם נשחטו שחיטה כשרה יהיו מותרין באכילה**. אבל מינין טמאין, שאין שחיטה מועלת בהן, בין שנשחטה כראוי, בין שמתה כדרכה, בין שחתך בשר מן החי ממנה ואכלו, אינו לוקה משום נבלה וטרפה אלא משום אוכל בשר טמאה (פ"ד, ה"ב).

המגיד משנה מסביר הלכה זו על בסיס הכלל שאין איסור חל על איסור, אך מדברי הרמב"ם עולה נימוק אחר - איסור נבלה אינו שייך בבעלי חיים שאינם ברי שחיטה. לכאורה, גישה זו רואה את איסור נבלה כתולדה מאי-ביצוע השחיטה. אולם, ניתן לדחות זאת, ולהבין שהרמב"ם אינו מתמקד בפוטנציאל השחיטה, אלא בפוטנציאל היתר האכילה - איסור נבלה שייך רק בקבוצת בעלי החיים הנאכלים, ולא בבהמות טמאות.

על מנת לבסס את דברינו, שאיסור הלאו של נבלה אינו נובע מהעדר שחיטה, אלא מכך שהבהמה מתה מאליה, עלינו למצוא:

א. מקרים שבהם אין צורך בשחיטה, ואף על פי כן קיים איסור נבלה.

ב. צורות אחרות של המתה יזומה בידי אדם שההלכה מכירה בהן, שיכולות להוות אלטרנטיבה לשחיטה ולמנוע מהבהמה להתנבל.

בכך נעסוק בשני הפרקים הבאים.

ב. איסור נבלה במקום שאין דין שחיטה

1. עוף

בפסוק העוסק בשחיטה נאמר: "וזבחת מבקרך ומצאנך", מבלי להתייחס לעוף. ונחלקו בדבר רבותינו בברייתא:

> דתניא: ר׳ אלעזר הקפר ברבי אומר: מה ת"ל ׳אך כאשר יאכל את הצבי וגו׳׳, וכי מה למדנו מצבי ואיל? מעתה הרי זה בא ללמד ונמצא למד, מקיש צבי ואיל לפסולי המוקדשין: מה פסולי המוקדשין בשחיטה, אף צבי ואיל בשחיטה, ועוף אין לו שחיטה מדברי תורה אלא מדברי סופרים. מאן תנא דפליג עליה דרבי אלעזר הקפר? רבי היא, דתניא: רבי אומר ׳וזבחת כאשר צויתיך׳, מלמד שנצטוה משה על הושט ועל הקנה, ועל רוב אחד בעוף ועל רוב שנים בבהמה (כח.).

לדברי רבי אלעזר הקפר, אין דין שחיטה בעוף. הראשונים התקשו בהבנת שיטה זו, מתוך הנחה שאין חולק על כך שנבלת עוף אסורה באכילה.[6] על פי דברינו, הדבר פשוט. איסור נבלה מתייחס אף לעוף, וגדרו הבסיסי - בעל חיים שמת מאליו. באשר לבהמה ולחיה התורה ציוותה על שחיטה, ובכך הרחיבה בעקיפין את מעגל המקרים המוגדר כמתה מאליה, ואילו לגבי עוף נותרה ההגדרה הבסיסית. ולפי זה, לשיטת רבי אלעזר הקפר, כל המתה בידיים של העוף תוציאו מידי נבלה.

אולם, מדברי הראשונים עולה שאף לרבי אלעזר הקפר לא די בכל המתה בידיים על מנת להוציא את העוף מידי איסור נבלה. וזה לשון רש"י:

> ואין נבלת עוף קרויה נבלה אלא אם כן מתה מאליה, או הרגה במכה שלא על ידי סימנים, אבל נחירה או עיקור סימנין כשר בו (כז: ד"ה אין).

6 הראשונים הניחו שאין חולק על דין טומאת נבלת עוף טהור המוזכר במשנה בטהרות (פ"א, מ"א), ושטומאת נבלת העוף מלמדת שנבלת העוף אסורה באכילה.

גדר ביניים זה אומר דרשני - אם אין צורך בשחיטה, מדוע יש צורך בהמתה בסימנים דווקא?[7] בהבנת דבר זה נחלקו הראשונים. הרשב"א כתב:

> דאפילו מאן דאמר אין שחיטה לעוף מן התורה, חתיכת סימנין מיהא בעינן, שאלו הכהו על ראשו ומת, או שחתך כנגד לבו - ה"ז נבלה, ואין התרתו אלא מן הצואר. ו'אין שחיטה לעוף' שאמרו, **שאין נוהגין בו הלכות שחיטה**, ואין פוסל בו שהייה דרסה חלדה הגרמה ועיקור (כח. ד"ה ואי).

מבואר מלשון הרשב"א, שהצורך בנחירה בסימנים אומר שבעצם יש כאן שחיטה, שחידשו לגביה קולות בפרטי ההלכות לגבי חמשת פסולי השחיטה.[8] כיוון שמדובר בגדר של שחיטה, הרי שעליה להיעשות דווקא בחיתוך, ודווקא מן הצוואר ולא מן העורף, כמבואר מדבריו. ואמנם, הדבר ניתן להיאמר, שכן הגמרא (כז:) לומדת שעוף הוקש לבהמה ורק לאחר מכן ממעטת עוף משחיטה, וייתכן שכל שחידש מיעוט זה הוא קולות בהליך השחיטה.

המאירי היה ער לחידושו של הרשב"א, והשיג עליו:

> ויש מפרשים שלא אמרו 'אין שחיטה לעוף מן התורה', אלא שלא להיותו שהיה וחברותיה פוסלות בו, ומכל מקום חתיכת סימן בעי. ואינו כלום, שהרי הביאוהו בסוגיה זו על נוחר ומעקר (כז. ד"ה זה).

המאירי דוחה את הצורך בחיתוך, על סמך דברי הגמרא (כז:) שלמאן דאמר אין שחיטה לעוף מן התורה, נחירתו זו היא שחיטתו. נחירה אינה נעשית בחיתוך סימנים, ואין לראות בה גדר של שחיטה בהשמטת חמשת פסולי השחיטה.

מדברי מהר"ם מרוטנבורג[9] עולה שאף הוא חלק על גישתו של הרשב"א. המהר"ם פסק, כפי הנראה, שאין שחיטה לעוף מן התורה, ועל בסיס זה חידש שנחירה בידי נוכרי מועילה להתיר את העוף מדאורייתא. אם הדין היה כדעת הרשב"א, שהעובדה שמצריכים המתה בסימנים אומרת שבעצם יש צורך בטקס שחיטה גם בעוף, אך עם גדרים גמישים יותר מאלו של שחיטת בהמה, אזי המסקנה הייתה צריכה להיות שגוי אינו 'בר נחירה', כשם שאינו 'בר זביחה'.[10] מסתבר, אם כן, שהמהר"ם לא סבר שיש

7 ויעויין ברש"ש על אתר, שהבין שהתוס' יום טוב (פ"ה, מ"ג) סבר שאין צורך בנחירה בסימנים דווקא.

8. להרחבה, עיין בהערות המהדיר לרשב"א בהוצאת מוסד הרב קוק, הערה 29, ובקהלות יעקב סי' י'.

9 מובא בר"ש ביומא, פ"ח סי' י"ד.

10 עיין במשנה יג. ובתוס' ג: ד"ה קסבר.

כאן גדר חלקי של שחיטה, אלא המתה בידיים גרידא, על מנת שהעוף לא יוגדר כנבלה.

אך אם כך הם פני הדברים, ותפקיד הנחירה בעוף לשיטת רבי אלעזר הקפר הוא בסך הכול להמית את הבהמה בידיים, עלינו להבין מה הצורך בנחירה דווקא בסימנים.

והנראה בזה, שאמנם כל עניין הנחירה הוא שהריגת העוף תתבצע בידי אדם, אלא שרק פעולה של חיתוך הסימנים נחשבת בהלכות שחיטה להריגה בידי אדם, שכן "כל חיותו תלוי בהן" (רש"י כז. ד"ה מנין).[11] כל הריגה אחרת נחשבת לחבלת הבהמה באופן שמביא לידי מיתתה - דבר שאמנם אינו נחשב לגרמא בהלכות רציחה, אך אינו נחשב לנטילה ישירה של החיים בידיים.

2. שחיטה במדבר

הציווי על השחיטה בפרק י"ב בדברים נאמר לקראת הכניסה לארץ; ונחלקו התנאים באשר למצב ההלכתי ששרר בתקופת המדבר:

> 'כי ירחיב ה' א-להיך את גבולך כאשר דבר לך ואמרת אוכלה בשר וגו' ' - ר' ישמעאל אומר: לא בא הכתוב אלא להתיר להם בשר תאוה, שבתחלה נאסר להם בשר תאוה, משנכנסו לארץ הותר להם בשר תאוה... 'כי ירחק ממך המקום אשר יבחר ה' א-להיך לשום שמו שם וזבחת מבקרך ומצאנך' - ר' עקיבא אומר: לא בא הכתוב אלא לאסור להן בשר נחירה, שבתחלה הותר להן בשר נחירה, משנכנסו לארץ נאסר להן בשר נחירה... במאי קמיפלגי? רבי עקיבא סבר בשר תאוה לא איתסר כלל; ר' ישמעאל סבר בשר נחירה לא אישתרי כלל (טז:-יז.).

11 למען הסר ספק, יש להבהיר שמבחינה מציאותית אין זה חיתוך הסימנים שמביא למיתתה המהירה של הבהמה, אלא חיתוך העורק הראשי, שהוא המוציא את דם הנפש. טענתנו היא שמבחינה הלכתית הסימנים, דהיינו הקנה - צינור האוויר, והוושט - צינור המזון, נחשבים לצינורות החיות של הבהמה; ורק חיתוכם נחשב להמתתה בידיים.
בפועל, חיתוך הסימנים צמוד בדרך כלל לחיתוך העורק הראשי, וכך ממיתה השחיטה את הבהמה במהירות. על כן יש חיוב כרת דווקא באכילת הדם היוצא מחיתוך זה, שבכך תלוי איסור "הדם הוא הנפש", ועיין בלחם-משנה בהל' מאכלות אסורות (פ"ו, ה"ג), ובספר החינוך בטעם הראשון למצוות שחיטה (מצווה תנ"א). ייתכן שזו כוונת רש"י (כח. ד"ה לטהרה) המביא מקור לצורך בנחירה בסימנים מפסוק העוסק בחובת כיסוי הדם: "ואין כשר בו אלא נחירה שהיא בסימנין, כדכתיב 'ושפך' ", שכן חובת כיסוי הדם מתייחסת אף היא לדם הנפש.

לדברי רבי עקיבא, בני ישראל במדבר היו מותרים בבשר נחירה. גם כאן מתעוררת השאלה שעוררו הראשונים לגבי עוף לשיטת רבי אלעזר הקפר - האם עלינו להבין שלשיטת רבי עקיבא גם איסור נבלה חל רק עם כניסת בני ישראל ארצה?

הקהלות יעקב (סי' ט') הציע שאמנם כן - ההיתר כלל גם "נבלה גמורה שמתה מאליה". תימוכין להבנה זו הוא הביא מלשון הרמב"ם:

> כשהיו ישראל במדבר לא נצטוו בשחיטת החולין, אלא היו נוחרין או שוחטין ואוכלין כשאר האומות (הל' שחיטה פ"ז הי"ז).

הרמב"ם אומר שבמדבר בני ישראל נהגו "כשאר האומות", ולדברי הקהלות יעקב דבר זה מלמד שהצורך היחיד במעשה הנחירה נבע מכך שמדובר בבהמה חיה שאסורה באיסור אבר מן החי, שבו שותפות האומות; אך בהמה שמתה מאליה מותרת.

אולם, מסקנה זו בדעת רבי עקיבא נראית תמוהה, שכן איסור אכילת נבלה לא נאמר בהקשר של הכניסה לארץ, והוא אף מופיע בספר ויקרא (כ"ב, ח).[12] ואמנם, רבי עקיבא איגר[13] נקט כדבר פשוט בגישה אחרת:

> דאז נחירה בסימנים הוי כמו שחיטה לדידן.

כלומר, דינן של בהמות בתקופת המדבר לשיטת רבי עקיבא היה דומה לדינו של עוף בימינו לשיטת רבי אלעזר הקפר - ציווי על שחיטה לא היה, ועל כן נותר איסור נבלה עם הגדרתו הבסיסית - בהמה שמתה מאליה.[14]

באשר לראיה שמביא בעל הקהלות יעקב מדברי הרמב"ם, ניתן לדחותה, ולומר שהרמב"ם מתייחס לבהמה **חיה**, שאותה חייבים הגויים לשחוט או לנחור על מנת להוציאה מידי איסור אבר מן החי, ובדומה להם היו חייבים בני ישראל במדבר; אך לגבי בהמה שמתה מאליה היה הבדל, ולבני ישראל היא הייתה אסורה כבר אז משום נבלה.[15]

12 ויעויין בשו"ת התשב"ץ (ח"ב סי' ק"י), שציין שאף איסור טרפה היה קיים במדבר לשיטת רבי עקיבא, בדומה לטרפה בעוף לשיטת רבי אלעזר הקפר.

13 בהגהתו על הט"ז, יו"ד סי' י"ג סק"א.

14 עיין בהג"ה לשו"ת עונג יום טוב (סי' נ"ג), שיישם את חידושו של המהר"ם מרוטנבורג שהזכרנו לעיל, שלשיטת רבי אלעזר הקפר נחירת נכרי אף היא מועילה להוציא את העוף מאיסור נבלה, גם במסגרת השחיטה במדבר לשיטת רבי עקיבא.

15 אמנם, עדיין נותר הבדל בין גישתו של הרמב"ם, שלפיה אין מקום להצריך נחירה בסימנים דווקא, לבין גישתו של רבי עקיבא איגר, שנחירה במדבר נחשבה כשחיטה. ייתכן שהרמב"ם חלוק גם על דברי רש"י לגבי שיטת רבי אלעזר הקפר בעוף, וסבור שכל המתה בידיים מועילה,

3. המתה מוכרת שלא בשחיטה

שנינו בזבחים:

> מלק ונמצאת טרפה - ר׳ מאיר אומר: אינו מטמא בבית הבליעה; רבי יהודה אומר מטמא. א״ר מאיר: קל וחומר - אם נבלת בהמה, שמטמאה במגע ובמשא, שחיטתה מטהרת טריפתה מטומאתה, נבלת העוף, שאינו מטמא במגע ובמשא, אינו דין שתהא שחיטתו מטהרת טריפתו מטומאתו? מה מצינו בשחיטתו שהיא מכשרתה לאכילה ומטהרת טריפתו מטומאתו, אף מליקתו שהיא מכשרתו באכילה תטהר טריפתו מידי טומאתו. רבי יוסי אומר: דיה כנבלת בהמה - שחיטתה מטהרתה ולא מליקתה (סט.-:).

לדברי רבי מאיר, דין טרפה בבהמה, ששחיטתה מטהרתה מידי נבלה, שייך גם בעוף, וזאת לא רק בשחיטה אלא גם במליקה. בגמרא מופיע דיון באשר להיקף שיטתו:

> אמר רבי יוחנן: לא טיהר רבי מאיר אלא בתמימין, אבל בבעלי מומין לא. ורבי אלעזר אמר: אפילו בבעלי מומין. איתמר נמי: אמר רב ביבי אמר רבי אלעזר: מטהר היה רבי מאיר בבעלי מומין, ואפילו באווזין ותרנגולין (ע:).

רבי יוחנן הבין ששיטת רבי מאיר מתייחסת רק לעופות הכשרים למזבח - תורים ובני יונה תמימים. בעופות אלו מליקה מועילה להוציא מידי נבלה, שכן בעופות קודשים מליקה היא ההליך המקביל לשחיטת עופות חולין,[16] ושחיטה אף היא מועילה, שכן היא ההליך המתיר בכל מקום.

לדברי רבי אלעזר, שיטת רבי מאיר מתייחסת גם לאווזים ולתרנגולות - עופות שכלל לא שייכת בהם קדושת מזבח. ומכך הסיק השיטה מקובצת במקום (אות ג) כדבר פשוט, ששיטת רבי מאיר שייכת גם בעופות חולין. דבר זה מחודש ביותר, אך ניתן להבינו על פי דברינו - עקב היות המליקה הליך של המתת עוף בידי אדם

ואין צורך בנחירה בסימנים דווקא (וכך סבור הכלי חמדה על דברים י״ד, כא, אות ב). לחלופין, ייתכן שיש לחלק בין גדרה של השחיטה בעוף לדעת רבי אלעזר הקפר לגדרה של השחיטה במדבר לשיטת רבי עקיבא - עיין בהגהות מלא הרועים, שבת עה:.

16 האחרונים הרבו לעסוק בשאלה האם ניתן לראות מליקה כהליך חלופי לשחיטה, או שמדובר במעשה מנבל שהתורה גזרה שיהיה כשר וטהור כקרבן - עיין באתוון דאורייתא סי׳ א׳, ובקהלות יעקב סי׳ י׳-י״א. אך במסגרת שיטת רבי מאיר האפשרות הראשונה נראית מוכרחת, שהרי הוא מטהר מידי נבלה עוף שאינו כשר להקרבה.

שההלכה מכירה בו, לא ניתן להגדיר את העוף שנמלק כמת מאליו, ועל כן אין הוא נבלה.[17]

הן אמת, שרש"י חלק על הבנת השיטה מקובצת, וטען שאף השיטה המרחיבה את דברי רבי מאיר גם לאווזים ולתרנגולות, עושה זאת בסייג משמעותי: "ובלבד שיהו קדשים בפנים" (ד"ה ואפי'). אך גם על פי הסבר זה רבי מאיר מטהר במליקה גם כאשר לא מדובר בקרבן. נראה שלדעת רש"י חלק מהגדרת אותו הליך מוכר של המתה המסלקת שם נבלה הוא המיקום - בפנים, והחפצא הנשחט - קודשים.[18]

והנה, בהמשך הסוגיה בזבחים הסתפק רבי ירמיה:

> ערף עז מהו? אווזין ותרנגולין טעמא מאי, דמינא דעופות נינהו, אבל עז לאו מינא דעגלה נינהו, או דילמא מינא דבהמה הוא? (שם).

ופירש רש"י בהתאם לשיטתו:

> ערף עז על החלל במקום עגלה ערופה, מהו לרבי מאיר? מי אמרינן כי היכי דמטהר מליקת אווזין קדשים בפנים הואיל ומליקת שום עוף בפנים הוא, הכא נמי עריפה הכשר טהרת עגלה היא מידי נבלה? (שם ד"ה ערף עז).

ולולא דמסתפינא, ניתן היה לפרש לאור דברי השיטה מקובצת, שהספק מתייחס לכל עריפה, מתוך הנחה שלפחות לגבי המין שאמור להיות נערף, דהיינו עגלה, עריפה היא הליך מוכר המטהר מידי נבלה.[19]

17 רבי יוסי חולק על רבי מאיר, ומטהר עוף בעל מום בשחיטה דווקא, ולא במליקה. אך נראה שדבריו אינם מנוגדים בהכרח לתפישה שפיתחנו. שיטתו היא ששחיטה מטהרת בכל מקום, שכן זהו ההליך המוכר להמתת בהמה. מליקה אינה הליך מוכר, ואף כאשר היא מתבצעת בעוף שהוקדש למזבח, מדובר בגזרת כתוב שמטהרת אותו, שכן זהו הקורבן שעליו דיברה התורה. אך אם אותו עוף נמצא טרפה, ונפסל למזבח, הוא אינו נטהר, כי גזירת הכתוב אינה עוסקת בו. נמצא אם כן, שמחלוקת רבי מאיר ורבי יוסי אינה בהגדרת איסור נבלה, אלא בהבנת מהות המליקה, בשאלה שהאריכו בה האחרונים שהבאנו בהערה הקודמת.

18 על פי זה, רש"י מחדש שאף בקדשי בדק הבית ישנה זהות ייחודית בחפצא, ואכמ"ל.

19 לאור דברינו בהערה 17, ניתן גם לומר שהדבר נכון אף לשיטת רבי יוסי, שלא חלק על רבי מאיר אלא מצד הבנת מעמדה של מליקה. מנגד, ייתכן שלשיטתו עגלה ערופה היא נבלה שנטהרה בצו התורה, ומעמד העריפה הוא כשל של מליקה לשיטתם, שאף כאשר היא מתבצעת כמצוותה היא מנבלת. עיין בהקשר זה בתוס' חולין פב. ד"ה עגלה, בירושלמי סוטה פ"ט ה"ה-ה"ו, בשו"ת ספר הישר, סימן נ"ב סעיף ה, ובקרן אורה זבחים ע: ד"ה גמרא ערף.

4. שחיטה שאינה ראויה

במספר משניות[20] קובע רבי שמעון כי שחיטה שאינה ראויה, דהיינו שאינה מביאה להיתר אכילה, אינה קרויה שחיטה. קביעה זו מובילה אותו להתייחס לכל פרשייה בתורה המתייחסת לשחיטה, כגון אותו ואת בנו, כיסוי הדם וחיוב ד' וה', ולקבוע כי שחיטה שאינה ראויה אינה כלולה בה. סברת רבי שמעון מובנת - מושג השחיטה כרוך, מעצם הגדרתו, בהכשרת הבשר לאכילה, ושחיטה שאינה מביאה לכך כלל לא מוגדרת כשחיטה. כשם שהחולקים על רבי שמעון במשניות הנ"ל מודים שאין חיוב אותו ואת בנו, כיסוי הדם, ותשלומי ארבעה וחמישה בנחירה, כך אומר רבי שמעון שחיובים אלו אינם שייכים בשחיטה שאינה ראויה.

אך כאן יש לשאול שאלה פשוטה - אם לא מדובר בשחיטה פסולה אלא בהמתה שאיננה שחיטה כלל, דינה היה צריך להיות כשל נחירה, והבהמה הייתה אמורה להיאסר באיסור נבלה ולטמא כנבלה. אפשרות זו נשללת בגמרא כדבר פשוט:

> ולא לכל אמר רבי שמעון שחיטה שאינה ראויה לא שמה שחיטה. מודה רבי שמעון שמטהרתה מידי נבלה. פשיטא! דאמר רב יהודה אמר רב, ואמרי לה במתניתא תנא: 'וכי ימות מן הבהמה' - מקצת בהמה מטמאה ומקצת בהמה אינה מטמאה, ואי זו זו - טרפה ששחטה[21] (פה:).

20 חולין פא:; פה.; בבא קמא ע. .

21 בגמרא בסנהדרין מועלה ספק לגבי שחיטת בהמה של עיר הנידחת: "בעי רב חסדא: בהמת עיר הנדחת מהו דתיתהני בה שחיטה לטהרה מידי נבלה - 'לפי חרב' אמר רחמנא, לא שנא שחטה משחט לא שנא קטלא מקטל, או דלמא כיוון דשחטה מהניא לה שחיטה. מאי? תיקו" (קיב.). לאור דברי הגמרא בחולין, ששחיטה שאינה ראויה מוציאה מידי נבלה, נראה שמדובר כאן בספק מקומי לגבי בהמה של עיר הנידחת, שכן עצם איסור ההנאה אין בו בכדי להגדיר שחוטה כנבלה, אף לשיטת רבי שמעון ששחיטה שאינה ראויה לאו שמיה שחיטה.
אמנם, המאירי במקום מרחיב מעט הגדרה זו לכלל הבהמות שלא עומדות לשחיטה, מבלי לקשר זאת לשיטת רבי שמעון: "בהמת עיר הנדחת שנשחטה, **הואיל ואינה עומדת לשחיטה** הדבר ספק אם הועיל לה שחיטתה לטהרה מידי נבלה אם לאו, והולכין בה להחמיר. וכן יראה לי בשור הנסקל ששחטו לאחר שנגמר דינו. אבל חולין בעזרה וקדשים בחוץ התבאר במקומו ששחיטתם מטהרתם מידי נבלה" (ויעויין ברש"י מנחות קא: ד"ה ושור, שחולק באשר לשור הנסקל). אף דברים אלו אינם מנוגדים לדברי הגמרא בחולין, שאין הכרח ליישמם בשור הנסקל.
אך בחידושים המיוחסים לר"ן במקום מופיעה אמירה תמוהה ביותר בהקשר זה: "ועד כאן לא איבעי להו אלא אם תיהני בה שחיטה לטהרה מידי נבלה **למאן דאמר שחיטה שאינה ראויה שמה שחיטה**" (ד"ה בהמה). לדבריו, הספק אינו אלא במסגרת שיטת רבי מאיר; ואילו לדברי

על פי דרכנו, נראה לומר שאמנם שחיטה שאינה ראויה לאו שמיה שחיטה, אלא שעל מנת שהבהמה לא תהפוך לנבלה אין צורך במושג חיובי של שחיטה. די בכך שהיא לא תמות מאליה, ולשם כך יש צורך שהאדם ימית אותה בהליך שהתורה מכירה בו, ושחיטה שאינה ראויה עונה על דרישה זו. אמנם, מסתבר שכיוון שהמושג ההלכתי של שחיטה אינו מתקיים, לא יהיה קיום של מצוות שחיטה לשיטת הרמב"ם,[22] וייתכן שאף יהיה עשה דשאינה זבוחה לשיטת הראב"ד ותוספות.

העולה מדברינו, שבניגוד למניעת חלות שם נבלה, שתלויה ביוזמת המתה מוכרת, חיובים שונים כגון אותו ואת בנו וכיסוי הדם תלויים במושג ההלכתי החיובי של שחיטה.

והנה, לגבי אותו ואת בנו נראה שניתן לבסס קביעה זו. בתורה מופיעה מצווה זו בהקשר מובהק של קודשים - בין דין שמונה ימים בקרבן לבין דין זבח תודה (ויקרא כ"ב, כז-כט). אמנם, הגמרא בריש אותו ואת בנו העלתה דרשות שונות באשר לחיבור הפרשה לדיני חולין וקודשים, אך עם זאת נראה שההקשר הבסיסי הוא של קודשים, כדברי רבי שמעון בן זומא בברייתא: "שכל הענין כולו אינו מדבר אלא בקדשים" (פג.). ניתן להסביר בפשטות, שפרשה זו נאמרה בספר ויקרא, שבתקופתו עדיין לא ניתנה מצוות שחיטת חולין.

אמנם, יש לבחון דבר זה לאור מחלוקתם של רבי ישמעאל ורבי עקיבא בה דנו לעיל. לדעת רבי ישמעאל, בני ישראל במדבר נאסרו באכילת בשר תאווה, ואם כן אין כל חידוש בכך שפרשה זו נאמרה רק בהקשר של קודשים. אך לדעת רבי עקיבא, רבו של רבי שמעון, בשר תאווה היה מותר במדבר אף ביתר קלות מאשר כיום - בשר נחירה היה מותר, ולא היה צורך בשחיטה. ואף שהיה צורך בנחירה, היה זה אך רק בתור מעשה המתה אנושי מוכר. לשיטה זו, העובדה שבספר ויקרא הציווי מתייחס לקודשים יש בה בכדי ללמדנו על אופיו של איסור אותו ואת בנו, שאינו מתייחס לכל המתה יזומה וכשרה בידי אדם, אלא הוא דין במושג ההלכתי החיובי של שחיטה בדווקא, שבמדבר התקיים בקודשים בלבד.

רבי שמעון, ששחיטה שאינה ראויה אין שמה שחיטה, הרי פשיטא שהבהמה מטמאת כנבלה. דברים אלה עומדים לכאורה בסתירה ברורה לדברי הגמרא בחולין, וצע"ג.

22 לעניין ברכה אין הכרח שיהיה הבדל בין רבי שמעון לרבי מאיר. ישנן שיטות ראשונים הגורסות שגם למאן דאמר שחיטה שאינה ראויה שמיה שחיטה אין לברך על שחיטה שלא מתירה באכילה; ומאידך ישנן ראשונים הגורסים שיש לברך על עצם מניעת טומאת נבלה מהבהמה (עיין דברי חמודות פ"א סק"א). הדבר מתקשר ליסוד חיובה של ברכת השחיטה. על כך - עיין ברא"ש בכתובות פ"א סי"ב ובט"ז יו"ד סי' א' סקי"ז, ואכמ"ל.

אולם, באשר לכיסוי הדם נראה שמדובר בקביעה בעייתית, וזאת בעקבות הסוגיה הדנה בשיטת רבי עקיבא. הגמרא (יז.) מניחה כדבר פשוט, שקודם הכניסה לארץ הייתה חובת כיסוי דם בנחירה לרבי עקיבא, שכן אז הייתה זו השחיטה הכשרה. ומכאן יש להסיק, לכאורה, שכיסוי הדם שייך בכל המתה כשרה של חיה ועוף; ואם כן היה לו לרבי שמעון לחייב כיסוי הדם בשחיטה שאינה ראויה, בדומה לסילוק שם נבלה.

והנראה בזה, שאכן אין דין של שחיטה בכיסוי הדם. ויעויין ברש"י על משנת שחיטה שאינה ראויה בכיסוי הדם, שכתב: "וחכמים פוטרין. דשחיטה שאינה ראויה לא שמה שחיטה, ואע"ג דבכסוי 'שפיכה' כתיבא, אפילו הכי 'אשר יאכל' כתיב" (פה. ד"ה וחכמים). כלומר, הנקודה היחידה היא פעולת ההמתה המביאה לאכילה. ועל אף שאין חובת כיסוי הדם במנבל, נוחר ומעקר, נראה שאין זה משום העדר שם שחיטה, אלא משום שאין זה הליך המכשיר באכילה. ואמנם, הגמרא שם קובעת שבעוד שטעמו של רבי מאיר בכיסוי הדם זהה לטעמו באותו ואת בנו, אצל רבי שמעון מדובר בטעם אחר:

> מאי טעמא דר' מאיר בכסוי הדם? אמר ר' שמעון בן לקיש: גמר 'שפיכה' 'שפיכה' משחוטי חוץ - מה להלן שחיטה שאינה ראויה שמה שחיטה, אף כאן שחיטה שאינה ראויה שמה שחיטה. ורבי שמעון - 'אשר יאכל' כתיב (פה.).

כלומר, אף שמבחינה מעשית שיטתו של רבי שמעון בכיסוי הדם זהה לשיטתו באותו ואת בנו, מדובר בשני דינים שונים במהותם.[23]

והנה, הגמרא בפרק הראשון הקשתה על שיטת רבי עקיבא הנ"ל:

> בשלמא לר' ישמעאל, היינו דתנן: השוחט ונתנבלה בידו והנוחר והמעקר פטור מלכסות; אלא לר' עקיבא אמאי פטור מלכסות? הואיל ואיתסר איתסר (יז.).

ויעויין בדברי רבי שלמה הכהן מוילנא בהגהותיו על אתר:

> לכאורה קשה, מאי שנא דלא מקשה מהמשנה דנשנה גבי אותו ואת בנו דף פא ע"ב דהשוחט ונתנבלה בידו דפטור מאותו ואת בנו, דקדים יותר מהך משנה דכיסוי הדם...
>
> ואכן לעניות דעתי בלאו הכי ניחא, דגבי אותו ואת בנו בוודאי אינו אסור רק בשחיטה, דהא כתיב בהדיא 'אותו ואת בנו לא **תשחטו** ביום אחד', ואינו יכול

23 אמנם, עיין ברמב"ן פה. ד"ה דנין, שהבין שרבי שמעון למד מכיסוי הדם לכל התורה כולה (ועיין עוד פו: ד"ה מודה), וצ"ע.

> למפרך רק מכיסוי הדם. ואף דלרבי עקיבא יש לומר דלנחירה קרי שחיטה, וכמו דמפרש לקרא ד'הצאן והבקר ישחט להם', מכל מקום כיוון דקרא דאותו ואת בנו גם אקדשים קאי, ובקדשים בוודאי שחיטה בעי, מסתברא דאזהרה ד'לא תשחטו' היינו על שחיטה ממש, והלכך לא פריך רק מכיסוי הדם, ודו"ק
> (חשק שלמה יז. ד"ה בשלמא).

הרי כדברינו, שאף שנחירה הותרה במדבר לרבי עקיבא, לא היה זה בבחינת הליך מקביל למושג החיובי של שחיטה, אלא המתה יזומה בידי אדם ותו לא, שדי בה בכדי למנוע חלות שם נבלה. על מנת לחייב בכיסוי הדם, די בכך - כל שצריך הוא המתה כשרה המביאה להיתר אכילה. אך על מנת לחייב באותו ואת בנו, יש צורך ב"שחיטה ממש", וזאת לא התקיימה בחולין במדבר אף לשיטת רבי עקיבא.